

Helesinine Kanada – Mäetamm naaseb religiooni juurde

Nii nagu kosmosevallutus oli Sambia riigile sümbolsest sama oluline kui Ameerikale ja Nõukogude Liidule, nii on ka Mäetamme riikide vahel lõhutud perekonna lugu universaalne.

INDREK GRIGOR

**Marko Mäetamme, Rita Bozi ja Ken Cameroni näitus „Üks kuu Kanadas“
Tallinna Kunstihoones kuni 3. II, kuraator Anneli Porri.**

Kunstihoone 2018. aasta lõpetas Marko Mäetamme ja Kanada kirjanike Rita Bozi ja Ken Cameroni ühistöös sündinud eepiline perekonnasaaga „Üks kuu Kanadas“. Pea täpselt aasta varem oli samas Kaido Ole isikunäitus „Nogank hoparniis“. Kuigi mõlemad autorid töötavad juba aastaid omaette, on nende kunagise ühise identiteedi kaudu, kunstnikunimega John Smith, loodud side, mis vähemalt mulle käesoleval juhul taas aktuaalseks sai. Seda nii sümbolse olukorra – Tallinna Kunstihoone kui ekspositsioonipinna järsu prestiiži tõusu järel on seal toimuvaid näitusi raske käsitleda millegi muu kui riikliku tunnustusena – kui ka sisuliste paralleelide tõttu. Mõlemad autorid puudutasid oma näitustega üldrahvalikku närvi.

Rahvakunstnikud Kaido ja Marko

Anders Härm ja Marten Esko jõudsid 2017. aasta esimese Kunst.ee veergudel järeltule, et Olest sai rahvakunstnik just Tallinna Kunstihoone, mitte Kumu suure saali näituse kaudu. Tõestuseks staatuse saavutusest viitasid kriitikud ennekõike publiku hulgatele ja iseloomule – külalisi oli palju ja kõik ei olnud tuttavad näod. Mäetamme näitusel Tallinna Kunstihoones draamateaterlikku pidulikkust paraku ei valitsenud ning on keeruline öelda, miks. Mäetamme Kumu näitus „Tunne end nagu kodus“ 2015. aastal oli küll märksa väiksemal pinnal kui Ole „Kena kangelane ja küllaga vaikelusid“ 2012. aastal, ent see-eest oli Mäetamm peajagu üle Raymond Pettibonist, kellega koos tema töid eksponeeriti.

Kui Härm ja Esko iseloomustavad Ole Tallinna Kunstihoone komplekti kui retrospektiivset, nähes osalt ka selles saavutatud efekti põhjust, siis Mäetamm raputas retrospektiivsuse mastaabiga just Kumus ning on Tallinna Kunstihoone näitusel korraks perevägivalla vaiba alla pühkinud.

Ehkki kunstnike karjäär edeneb justkui samas rütmis, mis siis Mäetammel rahvakunstniku staatusest ikkagi puudu jääb? Loo produktsiooni kvaliteet on muljetavaldav. Tänu Rita Bozi ja Ken Cameroni osalusele on Mäetamme kodukootud *indie*-jutustusele antud Hollywoodi draama mõõde. Just see kuraatori ning (muusika maailma tähenduses) produtsendi viimistletus on asi, millest jääb puudu näiteks Peter Alliku karjääris ning milletaolist Ole ei näi vajavat. Lugu maailmasõja eest Kanadasse pagunud vanaisast ja isata kasvanud poegadest on korruga nii universaalselt rahvuseepiline kui ka migratsioonikriisi – sealjuures eriti Trumpi USA lõunapiiril toimuva taustal – erakordselt päevakajaline.

Paralleele Ole ja Mäetamme kui autorite ning näituste vahel võiks veel leida: nagu kunstnike rahvamehelikult sõbralik ja enesekriitiline iseloom ning asjaolu, et ei ühel ega teisel näitusel ei tekkinud vaatajail küsimust, et mis mõttes see kunst on. Ent mulle tundub, et Mäetammel jäi rahvakunstniku tiitel saamata seetõttu, et rahvas ei saa usaldada liiga jutustavat kujutavat kunsti. Kusjuures ma ei usu, et põhjus on sotsrealismi taagas, vaid eesti kunstis lihtsalt puudub tõsiseltvõetav eepilise jutustuse traditsioon. Akadeemilist ajaloomaali ei ole meil kunagi viljeldud. Kahekümnendate ja kaheksakümnendate rahvusromantilised hetked jäid liiga üürikeseks. Samal ajal kui näiteks kirjanduses, nagu tõestab Andrus Kivirähk, on eneseirooniline rahvuslik narratiiv palavalt armastatud.

Marko Mäetamm on isa märkmiku, kus on kirjas asjade nimekiri, mida isa Kanadast tooma pidi ning mille ta lennukis peaaegu ära kaotas, koos tähtsate asjade nimekirjaga pühakirjale kohaselt kivisse raiunud.

Kargoglamuur

Enn Vetemaa nimetab 2005. aastal raadiosaates „Litter“ Urmas Vadile antud intervjuus hea kirjanduse tunnuseks jumala ja põrgu mängutulekut ning nende kujutamist rahvuslikult omapäraselt võttes, öeldes sellega ühtlasi, et „Tõde ja õigus“ on kõikuva kvaliteediga ajalehe järjekordne, aga „Põrgupõhja uus vanapagan“ on kõrgem klass. Siit võivad vabalt tõmmata paralleele Bulgakovi ja Goethega. Tähtis on autori maailm, milles tegelased ja tegevus nagu näiteks Márqueze romaanis „Sada aastat üksildust“. Veel 2010. aastal rääkis Mäetamm Andres Toltsile antud intervjuus töös olevast projektist „Shelli religioon“, kus Shell on Jeesus, kes end Shelli maailma loomise nimel ohvriks toob. (Estonian Art 2010 nr 1, jutt on peamiselt bensiinijaamade ketina tuntud kaubamärgist.)

Selles valguses näib, et eesti rahva seisukohalt laskus Mäetamm oma perekonnale keskendunud sarjadega liiga madalale, et välja teenida rahvakunstniku tiitel. Lõputute lugudena vormistatud vägivaldaspiraalis puudub maagiline lahendus. Julgen arvata, et kui neid töid õudusfilmi alaliigi splätteriga võrreldi, tehti seda sageli valel põhjusel. Asi ei ole pitsiva vere hulgas, vaid asjaolus, et surmalt on võetud transtsendentaalne mõõde. Nii nagu Michael Myers filmi „Halloween“ sarjades äratatakse taas ellu, nii ei saa Mäetamm oma perekonnast iial lahti, ega ka perekond temast. Ent lootust on.

„Üks kuu Kanadas“, mis algab isa ja poja traagilise lahutamisega, lõpeb isa surmaga kurbuse ja süütunde tagajärjel. Isa surma eel temaga veedetud kuu jääb poega kummitama. Ta pärandab loo lapselapsele, kes üritab loo jutustamisega taagast pääseda ning lapseliku siirusega vanaisa ja isa lunastada.

Näitusega „Üks kuu Kanadas“ on Mäetamm naasnud oma varasema kergelt iroonilise omamütoloogilise maailma juurde ja selle tähendusulatus on taas sama laiapõhjaline ja igavikuline nagu talle kuulsust toonud Veneetsia paviljoni eelsed tööd. Maarja Merivoo-Parro kasutab interneti väljaande Edasi.org kirjutatud näituse retsensioonis kargokultuse mõistet, sedastades: „Nõukogude ajal valitses ju tõesti omalaadne kargokultus, mis ulatus otsapidi taasiseseisvunud Eestissegi. Mäletan ka oma lapsepõlvest, kuidas vitriinkappides hoiti tühje konservipurke, sest need tundusid erakordselt ilusad.“ Mäetamme mälu on isa Kanada-reisilt kaasa toodud asjad heroiseerunud ning kuuluvad reliikviatena punase sametiga vooderdatud vitriinkappi, mida eksponeeritakse näituse krüptis. Isa märkmik, kus on kirjas asjade nimekiri, mida ta Kanadast

tooma pidi ning mille isa lennukis peaaegu ära kaotas, on koos tähtsate asjade nimekirjaga pühakirjale kohaselt kivisse raiutud.

Viktor Pelevin, kellest suuremat religioosset mõõtmega omailmade ehitajat ei oska ma nimetada, laiendab romaanis „Viies impeerium“ kargokultuse mõiste kiirelt ka kargokultuuriks, -diskursuseks ja -glamuuriks. Kargoglamuur sobib hästi iseloomustama seda, mida Merivoo-Parro peab silmas, kui tühje õllepurke ilusana kirjeldab. Välismaa asjadel oli prestiiž. Pelevini järgi on kogu tänapäeva tarbimiskultuur kargokultuur. Kuid Pelevin – talle kohaselt – ei saa loomulikult nõustuda teadlaste tõlgendustega ning sedastab, et kargokultus on väljamõeldis ja pettus. Aborigeenid lihtsalt luiskasid Ameerika antropoloogidele, et neist kiiremini lahti saada ja ega need nagenii oleks uskunud, et aborigeenidel võib olla muid soove kui valge mehe asjad. Tegelikuses – Pelevini kohaselt, ent ei saa välistada, et ta selle idee kuskilt on sisse vehkinud – ehitavad Melaneesia pärismaalased maandumisradu ning põhust ja mudast lennukeid mitte selleks, et meelitada üle lendavaid lennukeid taas varustust maale viskama, nagu nad tegid seda II maailmasõja ajal (see on antropoloogide versioon), vaid selleks et meelitada vaprust austatud Jaapani kamikaze-lendurite hingi saarel taassündima.

Estonaudid

Kultuurisemiootilises analüüsis John Smithi Veneetsia biennaali projektile „Marko ja Kaido“, kus kaks Rapla koolipoissi ehitavad tagahoovis kosmoselaeva, viitab Anti Randviir võimalusele vaadelda jutustust dokumentaalsena, millisel juhul on poiste saatust kõnekas vaid neile, kes teavad Nõukogude Liidu kosmosevallutuste propaganda ulatust. Ehk töö oleks justkui mõistetav ainult postsotsialistlikus võtmes. Kuid Randviir möönab kohe, et tähtede poole pürgimises on midagi üldinimlikku. Ka paviljoni kuraator Anders Härm ei näe loos midagi postsovetlikku, vaid räägib tähtede poole pürgimisest Ziggi Stardusti ja Marthin Luther Kingi vaimus: „Meil oli unenägu.“

YouTube'is ilmunud arhiivikaadrid, Cristina De Middeli raamat „Afronaudid“ („Afronauts“, 2012) ja Frances Bodomo samanimeline film (2014) on unustuse hõlmast välja toonud 1960ndatel arvestatava tähelepanu saanud Sambia kosmoseprogrammi, mida juhtis kooliõpetaja ning teaduse, kosmoseuringute ja filosoofia akadeemia asutaja ja direktor Mukuka Nkoloso. Kogu lugu oma siiruses raketi tehnilise disainini välja meenutab vägagi Marko ja Kaido lugu. Nii nagu kosmosevallutus oli sündiva Sambia riigile sümboolselt sama oluline kui Ameerikale ja Nõukogude Liidule, keda Nkoloso Kuule jõudmises ennetada kavatses, nii on ka Mäetamme riikide vahel lõhutud perekonna lugu

universaalne, nagu seda kaaskirjutanud ameeriklased näituse trükises oma elust rääkides ka rõhutavad. Kuid mulle meeldib mõelda, et selles loos on vähem peredraamat ja märksa rohkem müstikat, kui pealispind oletada lubab.

Tähelepanu tasub juhtida „Üks kuu Kanadas“ jutustajale, 13aastasele poisile, kes nagu varane Mäetamm, ent mitte nagu perekonnaga pahuksis olnud keskealine Mäetamm, evib taas jumalikke võimeid. Ta mõjub tegevustiku suhtes kõrval seisva ajaisandana ning saab otsustada ka täiesti sisulisi asju, näiteks et Mick Jagger küsis tema isalt klubis tuld. Kuid veelgi olulisem on jutustaja keel, mis, nagu kirjeldab tabavalt Merivoo-Parro, on semiootiliselt kõnekas lalisemine brändide keeles. Jumal, kurat ja Mäetamm seerias „Mina supernaturaalne“ (2000) kõnelevad samuti sõnadega pidevalt trikitades, näiteks neid tagurpidi lausudes, nii et millestki aru saada on peaaegu võimatu.

Nii nagu paljud nägid ja näevad Nkoloso kosmoseprogrammi taga igavikulises mõttes märksa suuremat eesmärki kui misjonäri viimine Marsi primitiivsete asukate juurde, nii usun mina, et Mäetamme brändide keeles kargodiskursuse taga on suurem tõde kui teatavas eas tekkiv nostalgiline huvi esivanemate vastu. Midagi, mida transis soniv kunstnik isegi läbi hammustada ei pruugi ning mis ka minul paraku mõistmata ja sõnastamata jääb.